Magyar fordítás — *Petneki Noémi*
Angol fordítás — *Petneki Ábel, Grażyna Waluga*
Kiadványszerkesztő, olvasószerkesztő — *Szymon Brzeziński, Katarzyna A. Chmielewska*
Számítógépes tördelés, borítóterv — *Elżbieta Malik*

Borító- és címlapfotó:
Franz Sigrist, *Az egyetemi fakultások* (1781), az egri líceum díszterme.
Budapest, egykor pálos Kisboldolgasszony, ma Egyetemi templom, főoltár. Fotó: Schmidt Péter.
Attila, Isten ostora. *Mausoleum potentissimorum ac gloriosissimorum Regni apostolici Regum et primorum militantis Ungariae Ducum (...)* cum versione operis Germanicâ. Norimbergae, 1664, 27.

A kiadvány megjelenését támogatta:
Nemzeti Kulturális Alap
Varsói Magyar Kulturális Intézet
Varsói Egyetem rektora
Varsói Egyetem Történeti Intézete
Varsói Egyetem Művészettörténeti Intézete

WĘGIERSKI INSTYTUT KULTURY
HUNGARIAN CULTURAL INSTITUTE
nka Nemzeti Kulturális Alap

© Copyright by
Wydawnictwo *Neriton*, Warszawa 2010

© All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted, in any form or by any means without the prior permission of the publisher, Wydawnictwo *Neriton*

A tanulmányok szerzői teljes felelősséget viselnek a kiadványban megjelenő összes képi illusztráció szerzői jogaiért

A kiadvány a következő címen vásárolható meg ill. előfizethető:
Wydawnictwo Neriton
Rynek Starego Miasta 29/31
00-272 Warszawa
Tel./Fax: (48–22) 8310261 / 26
E-mail: neriton@ihpan.edu.pl
Honlap: www.neriton.apnet.pl

ISSN 1234-3233

Első kiadás, 400 pld., 29 ív

Tartalomjegyzék

Ad Lectorem (*Juliusz A. Chrościcki*) 7

ÉRTEKEZÉSEK ÉS ESSZÉK
Tapolcai László (Budapest) – „AMA KEMÉNY NYAKU ÉS KEVÉLY SCITÁK", A „JÓ MAGYAROK" ÉS A SZARMATÁK. A SZKÍTA EREDETTAN VÁLTOZÁSAI MAGYARORSZÁGON A KÖZÉPKORTÓL 1664-IG, VALAMINT LENGYEL PÁRHUZAMAI A VANDÁLOKTÓL A SZARMATÁKIG 17
Király Péter (Kaiserslautern – Budapest) – A 16–17. SZÁZADI MAGYAR-LENGYEL ZENEI KAPCSOLATOK KÉT ASPEKTUSA: ZENÉSZMIGRÁCIÓ ÉS HANGSZERKERESKEDELEM 47
Szymon Brzeziński (Varsó) – *MI NEM AKARUNK AZ Ő ERDÉLYI EMBEREI LENNI.* BÁTHORY ISTVÁN ALAKJA A KIRÁLYELLENES PUBLICISZTIKÁBAN . . . 71
Gömöri György (Cambridge – London) – JAN ANDRZEJ MORSZTYN ÉS A MAGYAROK 85
Petneki Noémi (Krakkó) – WACŁAW POTOCKI ÉS A MAGYAROK 91
Horn Ildikó (Budapest) – A FŐNEMESI ISKOLÁZTATÁS VÁLTOZÁSAI AZ ERDÉLYI FEJEDELEMSÉGBEN 109
Kalmár János (Budapest) – A 17. SZÁZADI MAGYAR VILÁGI FŐNEMESSÉG NEVELÉSÉHEZ. VÁZLATOS ÁTTEKINTÉS 125
Bitskey István (Debrecen) – RÓMAI RELIGIÓ – BAROKK KULTÚRA. KUTATÁSI KÖRKÉP A MAGYARORSZÁGI BAROKK KATOLIKUS KOMPONENSÉRŐL 139
Tüskés Anna (Budapest) – ADATOK A CZĘSTOCHOWAI KEGYKÉP KULTUSZÁHOZ A 17–18. SZÁZADI MAGYARORSZÁGON 157
Jerzy Żmudziński (Krakkó) – ESTERHÁZY PÁL ÉS ESTERHÁZY ORSOLYA FOGADALMI PLAKETTJE A CZĘSTOCHOWAI PÁLOS KOLOSTOR GYŰJTEMÉNYÉBŐL 169
Ewa Korpysz (Varsó) – KORA ÚJKORI MAGYARORSZÁGI FALI TABERNÁKULUMOK DÍSZÍTÉSEI 187
Michał Janocha (Varsó) – UKRÁN ÉS BELORUSZ IKONOK LENGYELORSZÁGI GYŰJTEMÉNYEKBEN 213
Puskás Bernadett (Budapest – Nyíregyháza) – 18. SZÁZADI IKON- ÉS TÁBLAKÉPFESTÉSZET A GÖRÖG KATOLIKUS EGYHÁZ MŰVÉSZETÉBEN MAGYARORSZÁGON 231
Piotr Krasny (Krakkó) – SZENT ISTVÁN ÉS IMRE IKONOGRÁFIÁJÁNAK HATÁSA EGY 17. SZÁZADI RATNÓI IKON SZENT VLAGYIMIR-, BORISZ- ÉS GLEB-ÁBRÁZOLÁSAIRA 247
Petneki Áron (Budapest – Varsó) – *DEI ET APOSTOLICAE SEDIS GRATIA EPISCOPUS.* A 18. SZÁZADI MAGYAR PÜSPÖKÖK HATALMI REPREZENTÁCIÓJÁNAK KÉRDÉSÉHEZ 257
Gebei Sándor (Eger) – ESZTERHÁZY KÁROLY EGRI PÜSPÖK ÉS A „BAROKK EGER" 285
Kulcsár Krisztina (Budapest) – ALBERT LENGYEL KIRÁLYI ÉS SZÁSZ HERCEG ÉLETÚTJA A MAGYAR HELYTARTÓI KINEVEZÉSÉIG 305
Szymon Brzeziński (Varsó) – A 16–17. SZÁZADI LENGYEL-MAGYAR KAPCSOLATOK HOPP LAJOS MUNKÁSSÁGÁBAN 319
Hopp Lajos – A MAGYAR-LENGYEL HAGYOMÁNY ESZMÉI ÉS VÁLTOZÁSAI A 17. SZÁZAD ELSŐ FELÉBEN. ÖSSZEGEZÉS 329

INEDITA
Piotr Jacek Jamski (Varsó) – III. SOBIESKI JÁNOS MAGYAR BORAI. ŚWIADECTWA PRZECIWKO P. BOGDAŃSKIEMU O WINA KRÓLEWSKIE 1682 / TANÚSÁGTEVÉS BOGDAŃSKI ÚR ELLEN A KIRÁLYI BOROK ÜGYÉBEN 1682 345

RECENZIÓK
CORRESPONDANCE DE FRANÇOIS II RÁKÓCZI ET DE LA PALATINE ELŻBIETA SIENIAWSKA, 1704–1727. Publ. avec collaboration de Gábor Tüskés par Ilona Kovács et Béla Köpeczi (*Anna Czarniecka*) 355

KRÓNIKA
BÁTHORY ISTVÁN LENGYEL KIRÁLY ÉS ERDÉLYI FEJEDELEM. Konferencia, Pułtusk, 2008. szeptember 29–30. (*Radosław Lolo*) 363
II. RÁKÓCZI FERENC SZABADSÁGHARCÁNAK LENGYEL VONATKOZÁSAI. Konferencia, Budapest, 2008. november 21. (*Barta Tamás*) 364

A „BAROK" RÖVID TÖRTÉNETE (*Jacek Głażewski*) 369

A SZÁM SZERZŐI 375

CONTENTS

Ad Lectorem (*Juliusz A. Chrościcki*) 7

DISSERTATIONS AND ESSAYS
László Tapolcai (Budapest) – "THOSE STUBBORN AND ARROGANT SCYTHIANS", THE "GOOD HUNGARIANS" AND THE SARMATIANS. CHANGES IN SCYTHIAN GENEALOGY IN HUNGARY FROM THE MIDDLE AGES TO 1664 AND ITS POLISH ANALOGIES FROM THE VANDALS TO THE SARMATIANS 17
Péter Király (Kaiserslautern – Budapest) – HUNGARIAN-POLISH MUSICAL INTERACTIONS DURING THE 16TH AND 17TH CENTURIES: MIGRATION OF MUSICIANS AND IMPORT OF MUSICAL INSTRUMENTS 47
Szymon Brzeziński (Warsaw) – *WE DON'T WANT TO BE TRANSYLVANIANS FOR HIM.* STEPHEN BÁTHORY IN ANTI-ROYAL POLITICAL JOURNALISM 71
György Gömöri (Cambridge – London) – JAN ANDRZEJ MORSZTYN AND THE HUNGARIANS 85
Noémi Petneki (Cracow) – WACŁAW POTOCKI AND THE HUNGARIANS 91
Ildikó Horn (Budapest) – CHANGES IN ARISTOCRATIC EDUCATION IN THE PRINCIPALITY OF TRANSYLVANIA 109
János Kalmár (Budapest) – EDUCATION OF 17TH-CENTURY HUNGARIAN SECULAR ARISTOCRACY. AN OVERVIEW 125
István Bitskey (Debrecen) – ROMAN RELIGION – BAROQUE CULTURE. THE CATHOLIC COMPONENT OF HUNGARIAN BAROQUE 139
Anna Tüskés (Budapest) – CULT OF THE DEVOTIONAL PICTURE OF OUR LADY OF CZĘSTOCHOWA IN 17TH- AND18TH-CENTURY HUNGARY 157
Jerzy Żmudziński (Cracow) – VOTIVE PLAQUE OF ORSOLYA AND PÁL ESTERHÁZY FROM THE COLLECTION OF JASNA GÓRA SANCTUARY AT CZĘSTOCHOWA 169
Ewa Korpysz (Warsaw) – DECORATIONS OF EARLY MODERN WALL TABERNACLES FROM HUNGARY 187
Michał Janocha (Warsaw) – UKRAINIAN AND BELARUSIAN ICONS IN POLISH COLLECTIONS 213
Bernadett Puskás (Budapest – Nyíregyháza) – 18TH-CENTURY ICON AND PANEL PAINTING IN THE ART OF THE GREEK CATHOLIC CHURCH IN HUNGARY 231
Piotr Krasny (Cracow) – INFLUENCES OF THE ICONOGRAPHY OF SS. STEPHEN AND EMERIC ON THE 17TH-CENTURY ICON OF SS. VLADIMIR, BORIS AND GLEB FROM RATNO 247
Áron Petneki (Budapest – Warsaw) – *DEI ET APOSTOLICAE SEDIS GRATIA EPISCOPUS.* 18TH-CENTURY REPRESENTATIONS OF BISHOPS' POWER IN HUNGARY 257
Sándor Gebei (Eger) – KÁROLY ESZTERHÁZY, THE BISHOP OF EGER AND „BAROQUE EGER" 285
Krisztina Kulcsár (Budapest) – THE LIFE HISTORY OF ALBERT, CROWN PRINCE OF POLAND AND SAXONY UNTIL HIS APPOINTMENT AS GOVERNOR OF HUNGARY 305
Szymon Brzeziński (Warsaw) – POLISH-HUNGARIAN RELATIONS IN THE 16TH AND 17TH CENTURIES IN LAJOS HOPP RESEARCH 319

Lajos Hopp – CHANGES OF POLISH-HUNGARIAN IDEAS AND TRADITIONS IN THE FIRST HALF OF THE 17TH CENTURY. CONCLUSIONS 329

UNEDITED WORKS AND RELATED PROBLEMS
Piotr Jacek Jamski (Warsaw) – HUNGARIAN WINES OF KING JOHN III SOBIESKI. A TESTIMONY TO ROYAL WINES AGAINST MR. BOGDAŃSKI 1682..... 345

REVIEWS
CORRESPONDANCE DE FRANÇOIS II RÁKÓCZI ET DE LA PALATINE ELŻBIETA SIENIAWSKA, 1704–1727. Publ. avec collaboration de Gábor Tüskés par Ilona Kovács et Béla Köpeczi (*Anna Czarniecka*)..... 355

CHRONICLE
STEPHEN BÁTHORY, KING OF POLAND AND PRINCE OF TRANSYLVANIA. Conference, Pułtusk, November 29–30, 2008 (*Radosław Lolo*) 363
POLISH REFERENCES TO THE FRANCIS II. RÁKÓCZI UPRISING. Conference, Budapest, November 21, 2008 (*Tamás Barta*)..... 364

A SHORT HISTORY OF „BAROK" (*Jacek Głażewski*) 369

NOTES ABOUT THE AUTHORS 375

Ad Lectorem

Rendkívüli örömünkre szolgál, hogy szerkesztőségünk Magyarországon is bemutathatja a *Barok. Historia – Literatura – Sztuka* (Barokk. Történelem – Irodalom – Művészet) című félévente megjelenő lengyel periodikum különszámát.

Folyóiratunknak eddig olasz, német és svéd nyelvű különszáma jelent meg. Ukrán és litván kollégáinkkal közösen kétnyelvű számokat is készítettünk, amikben nemcsak lengyelül, hanem a szomszédos ország nyelvén is szerepelnek írások. Régóta tervezzük a holland, spanyol és cseh nyelvű különszámok megjelentetését is. Célunk, hogy olvasó- és szerzőtáborunkhoz egyre többen csatlakozzanak, s ilyen módon a különböző kérdésköröket egész Európára kiterjedő együttműködés keretében vizsgálhassuk. A tudományköziség szerkesztőségünk egyik fontos alapelve.

Évente két alkalommal megjelenő folyóiratunkat 1994-ben hozták létre a Varsói Egyetem Polonisztikai ill. Történettudományi Karának neves kutatói. A *Barok* alapítója és első főszerkesztője Janusz Pelc, a kora újkori irodalom és művelődés kiváló szakértője volt. Halála után nekem jutott a folyóirat feletti további gondoskodás, amiben szerkesztőtársaim baráti segítséggel támogatnak. Soraikban egyre több a fiatal kutató. Ötleteinket és kutatási terveinket Andrzej Wroński támogatásának köszönhetően valósíthatjuk meg. Az ő irányítása alá tartozik a NERITON Tudományos Kiadó, amelynek székhelye a Lengyel Tudományos Akadémia Történettudományi Intézetében, a Varsói Egyetem központi épületegyüttesétől nem messze található. Minden új kutatási téma irányában nyitottak vagyunk, ezért mind szerzőinket, mind olvasóinkat arra buzdítjuk, vegyenek részt vállalkozásunkban, írjanak tanulmányokat, recenziókat, tudományos krónikákat.

Negyvenöt évvel ezelőtt munkatársam és atyai barátom, ma a Varsói Egyetem Művészettörténeti Intézetének nyugalmazott professzora, Mariusz Karpowicz vitt el Angyal Endre (1915–1976) varsói előadására, amit a magyar kutató a középeurópai barokk közös világáról tartott. Az előadóterem zsúfolásig megtelt. A kényelmetlenség ellenére az előadás témája mélyen belénk vésődött – Angyal konkrét példákon keresztül mutatta be, hogyan hatott országaink irodalmára és művészetére a széleskörű közép-európai kultúrcsere. Csak 1972-ben jutottam hozzá ahhoz, hogy elolvashassam német nyelvű monográfiájának lengyel fordítását. Angyal Endre sokrétű tudományközi munkássága[1] egyfajta tudományos

[1] Itt csak fontosabb munkáira utalok: *Barock in Ungarn*. Budapest–Leipzig–Milano, 1948; *A reneszánsz és a barokk Kelet-Európában*. Budapest, 1961; *Die slawische Barockwelt*. Leipzig, 1961 [lengyel ford.: *Świat słowiańskiego baroku*. Tłum. Jerzy Prokopiuk, Warszawa 1972]; vö. még a szerző áttekintő jellegű műveit: Lengyel és magyar barokk. In *Tanulmányok a lengyel-magyar irodalmi kapcsolatok köréből*. Szerk. Csapláros István et al., Budapest, 1969, 211–243; Manieryzm, sarmatyzm, barok. *Przegląd Humanistyczny*, 1962, 1, 5–13; A lengyel barokk-kutatás útja.

örökséget jelent számunkra, amit az elhunyt tudós szellemében igyekszünk tovább folytatni.

Másik hasonlóan híressé vált professzorom, Jan Białostocki (1921–1988), akivel huszonnégy éven keresztül dolgoztam együtt, a Wrightsman Lectures program keretében – az általa összegyűjtött, hatalmas mennyiségű művészettörténeti és művelődéstudományi anyagra támaszkodva – *The Art of the Renaissance in Eastern Europe. Hungary, Bohemia, Poland* címmel tartott előadássorozatot az Amerikai Egyesült Államokban, amely 1976-ban nyomtatott változatban is megjelent.[2] Előtte együtt jártuk be Lengyelországot, Magyarországot és Csehszlovákiát, templomokat, várakat és palotákat fényképeztünk. Maga az utazás – a professzor Mercedesével – luxuskörülmények között zajlott, a szállodák azonban igen szerények voltak, az utak pedig keskenyek és kátyúsak. Szlovákiában, egy útszéli árokban magam tákoltam össze az autó kipufogócsövét, a kipufogógáz ugyanis az utastér belsejébe áramlott, és így félbe kellett szakítanunk az utazást. Én terveztem meg az útvonalakat, navigáltam, és részben én készítettem a professzor előadásaihoz szükséges diapozitívokat is. A képek egy részét – digitális változatban – ma is használom, amikor varsói diákjaimmal az újkori európai művészetről beszélünk.

A háború utáni, romos Varsóban töltött gyermekkorom emléke, hogy az öregemberek fatölcsért illesztettek a fülükhöz, ha valaki beszélgetett velük. Vajon hallottak-e ilyen módon, illetve – ami még fontosabb – megértették-e a másik mondanivalóját? Az emléket gyakran vetem össze a jelenkorral, s ilyenkor elgondolkodom – vajon milyen messzire hatol el a mi hangunk? Vajon nem ütközik túlontúl gyakran nyelvi akadályokba, intézményes korlátokba? Idézzük itt fel *Keresztelő Szent János prédikációját* (Budapest, Szépművészeti Múzeum), amely festői eszközökkel bizonyítja, hogy milyen kevesekhez ért el a próféta szava. Id. Pieter Bruegel különböző rendekhez tartozó, fák alatt álló és ülő emberalakokat ábrázolt. A hallgatók többsége mintha teljesen süket maradna Keresztelő János szavaira, aki Jézus Krisztus eljöveteléről beszél nekik! E festői látomás egyúttal a próféta lázadását is szemlélteti: prédikációját nem a hivatalos szentélyben, a hívek hagyományos gyülekezeti helyén, hanem a folyó partján hirdeti ki. Itt nem is Jan Białostocki remekművű humanista értelmezésére gondolok,[3] inkább

Filológiai Közlöny, 7, 1961, 1–2 sz., 182–196; Die osteuropäische Bedeutung des Sarmatismus. In *La renaissance et la réformation en Pologne et en Hongrie*. Réd. György Székely – Erik Fügedi, Budapest, 1963, 501–512; Les contacts est-européens du baroque littéraire hongrois. In *Littérature hongroise – littérature européenne*. Réd. István Sötér – Ottó Süpek, Budapest, 1964, 169–190.

[2] Jan Białostocki: *The Art of the Renaissance in Eastern Europe. Hungary, Bohemia, Poland*. Oxford, 1976 (*Wrightsman Lectures*, 8). J. Białostocki bibliográfiáját Wanda Wyganowska gyűjtötte össze, in: *Ars Auro Prior. Studia Ioanni Białostocki sexagenario dicata*. Red. Juliusz A. Chrościcki et al., Warszawa, 1981, 757–768 valamint *Rocznik Muzeum Narodowego w Warszawie*, 35, 1991, 311–318.

[3] Jan Białostocki: *Pieter Bruegel des Älteren „Busspredigt des Heiligen Johannes des Täufers"*. Budapest, 1988 (*Bruegel: Keresztelő Szent János predikációja*. Ford. Szántó Tamás, Budapest, 1988).

arra szeretném felhívni a figyelmet, mennyire kevéssé vagyunk hatékonyak, amikor nemzetközi együttműködésre, tudományköziségre és a szűk tudományos specializációk átlépésére buzdítjuk a kutatókat. Felhívásunk az esetek többségében „pusztába kiáltott szó" marad! (Iz 40, 3; Jn 1, 23; Lk 3, 4; Mk 1, 3; Mt 3, 3). Amikor a magyar nyelvű felkérőleveleket írtam alá – meg kell vallanom, nem ismerem ezt a nyelvet –, az volt az érzésem, mintha szavaimat elfújná a szél. Kihez ér el felhívásom, ki méltat válaszra?

Meg sem kell említenem, hogy a *Barok* különszámán végzett munkálatok során pénzügyi és technikai nehézségekkel is meg kellett birkóznunk. Annál is inkább szeretnénk kifejezni köszönetünket mindazoknak, akik hozzásegítettek bennünket a kötet megjelentetéséhez. Elsősorban a lengyel és a magyar szerzőknek köszönjük, hogy bíztak bennünk és bíztak abban is, hogy a kötet a tervezett időben jelenik meg.

A publikáció megjelenése fő szponzorainknak köszönhetően volt lehetséges. A kiadást támogatta a magyar Nemzeti Kulturális Alap is. Támogatásának megszerzésében az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kara, különösen pedig a Horn Ildikó vezette Középkori és Kora Újkori Magyar Történeti Tanszék volt segítségünkre. Szimbolikus adományt kaptunk Włodzimierz Lengauertől, a legnagyobb lengyelországi felsőoktatási intézmény, a Varsói Egyetem tudományos kutatásokért és nemzetközi együttműködésért felelős rektorhelyettesétől. Külön támogatást nyújtott számunkra a Varsói Egyetem Történeti Intézete, valamint a Varsói Egyetem Alapítványa, amelynek vezetője, Hubert Izdebski segített felépíteni a varsói Egyetemi Könyvtár impozáns épületét. Nem hagyhatjuk említés nélkül a Varsói Magyar Kulturális Intézet és igazgatóhelyettese, Jerger Krisztina felbecsülhetetlen segítségét sem.

A különszám értelmi szerzője fiatal szerkesztőtársunk, Szymon Brzeziński, a Varsói Egyetem Történeti Intézetének munkatársa, Urszula Augustyniak professzornő tanítványa volt. Kapcsolatainak felhasználásával ő gyűjtötte össze a legtöbb magyar szerzőtől származó értekezést és tanulmányt. Magára vállalta a szerkesztői feladatok nagy részét is, és koordinálta a munkálatok menetét. Tanáccsal szolgált Petneki Áron, a Varsói Egyetem Magyar Tanszékének vendégprofesszora. Összesen két ország huszonhárom szerzőjének értékes tanulmányait gyűjtöttük össze. Megtalálhatjuk közöttük a lengyel-magyar kapcsolatok elismert kutatóit és az ifjabb nemzedék képviselőit is.

A *Barok* magyar számát Tapolcai Lászlónak a lengyel és a magyar eredetmondákról és különösen 17. századi metamorfózisukról írt tanulmánya nyitja meg. Ezután Király Péter értekezése következik, amelyben a szerző a két ország 16–17. század szoros zenei kapcsolatait tárgyalja. Külön cikksorozat szól a 16–17. századi lengyelek és magyarok egymásról alkotott képéről, valamint a kor lengyel publicisztikájának és irodalmának „magyar" témáiról. Szymon Brzeziński a Báthory-kor királyellenes publicisztikájáról ír. Két nagy lengyel barokk költő, Jan Andrzej Morsztyn és Wacław Potocki magyarságképét mutatja be Gömöri György és Petneki Noémi esszéje.

Két további szövegünk az iskolai oktatás és a pedagógia kérdéseire hívja fel a figyelmet. Horn Ildikó az erdélyi főnemesség, Kalmár János pedig a 17. századi magyarországi arisztokrácia neveltetéséről írta értekezését.

Következő, jól elkülöníthető témánk a katolikus művelődés és vallásosság, amelyen belül különös szerep jut a częstochowai zarándokhelynek és magyarországi kapcsolatainak. Bitskey István a barokk kori magyar katolikus művelődés feletti kutatások állását ismerteti és értelmezi. Tüskés Anna, akivel 2008 decemberében ismerkedtem meg egy párizsi konferencián, a częstochowai csodatévő Szűzanya-kép magyarországi kultuszát mutatja be. Jerzy Żmudziński a *Mons Clara* Esterházy-plakettjével foglalkozik, amely hibás képaláírással szerepelt a 2007-es versailles-i kiállítás katalógusában. Művészettörténeti kapcsolatokat taglal Ewa Korpysz tanulmánya is, aki a magyarországi fali tabernákulumokat veti egybe a megfelelő itáliai mintákkal.

Fontos szerep jut a kötetben a keleti egyházak művészetének. Michał Janocha és Puskás Bernadett a lengyel és a magyar gyűjteményekben található ikonokat ismerteti. Piotr Krasny azt mutatja be, hogyan hatott Szent István és Imre nyugati ikonográfiája egy ratnói ikonra. Kérdésfelvetése izgalmas módon illusztrálja a történelmi Magyarország és a Lengyel-Litván Unió közötti kapcsolatok sokféleségét.

Az utolsó témakörbe a mecenatúrával és a püspöki reprezentációval kapcsolatos tanulmányok tartoznak. Petneki Áron a 18. századi magyarországi püspöki reprezentáció kérdésével foglalkozik, pedig Gebei Sándor Eszterházy Károly (1725–1799) egri püspök szerepét mutatja be.

Kulcsár Krisztina Albert Kázmér szász-tescheni herceg (III. Ágost lengyel király fia, 1738–1822) életét és működését mutatja be 1766-os magyarországi helytartói kinevezéséig.

A lengyel-magyar kapcsolatokat kutató, tizennégy éve elhunyt irodalomtörténész, Hopp Lajos (1927–1996) monográfiája, *A magyar-lengyel hagyomány eszméi és változásai a 17. század első felében* soha nem került kiadásra. Kötetünkben a munka zárófejezetét közöljük. Ilyen módon kívánjuk menteni a feledéstől a tudós életművét és utalni, esetleg kapcsolódni próbálunk az általa megkezdett kutatásokhoz. A kiadáshoz Szymon Brzeziński fűzött előszót.

Mint a *Barok* minden számában, itt is közlünk kiadatlan szövegeket. A *Tanúságtevés Bogdański úr ellen a királyi borok ügyében 1682* (Świadectwo przeciwko P. Bogdańskiemu o wina królewskie kupowane na Węgrzech w 1682 roku) felfedezője és ismertetője Piotr Jamski. Reméljük, hogy a szöveg értékes forrása lehet a kereskedelem és a lengyel-magyar gazdasági kapcsolatok történetét vizsgáló szakembereknek.

A recenziókat tartalmazó rovatban Anna Czarniecka mutatja be II. Rákóczi Ferenc és Elżbieta Sieniawska levelezésének kritikai kiadását (Budapest, 2004).

A tudományos krónika két konferenciáról számol be, az egyik Báthory István, a másik II. Rákóczi Ferenc alakjához kapcsolódott.

A kötetben szereplő utolsó írásban szerkesztőségünk titkára, Jacek Głażewski ismerteti a *Barok* tizenhat éves történetét, különös tekintettel a lengyel-magyar kapcsolatokra.

Szerkesztőségünk nevében azt kívánom olvasóinknak, hogy egész Európában sok haszonnal forgassák kötetünket. Reméljük, hogy a jövőben tovább mélyülnek majd a lengyel és a magyar művelődés kutatásai, amiket Angyal Endre, Jan Białostocki és Hopp Lajos professzorok és mások kezdeményeztek. Emléküknek ajánljuk a *Barok. Historia – Literatura – Sztuka* folyóirat magyar nyelvű különszámát.

Juliusz A. Chrościcki

We are extremely satisfied with the fact that, as the Editorial Board of the semi-annual *Barok. Historia – Literatura – Sztuka* (*Baroque. History – Literature – Art*), we can present this special issue of our periodical to readers knowing Hungarian.

We have issued special editions of *Barok* in Italian, German and Swedish. We have published bilingual issues in cooperation with our colleagues from Ukraine and Lithuania, with texts in Polish and the language of our neighbours. For a long time we have been planning special issues in Netherlandic, Spanish and Czech language, since it is very important for us to reach new readers and gain new authors who could cooperate with us in various research subjects on the European scale. Interdisciplinarity in our periodical requires a lot of efforts.

Barok, published in Polish twice a year, is a periodical founded in 1994 by several well-known scholars from the Polish Studies Faculty and Faculty of History of the University of Warsaw. Its founder and first Editor-in-Chief was Prof. Janusz Pelc, a memorable researcher of early modern literature and culture (the 16th and 17th centuries). After his death, I took over his position. In this, I am assisted by my friends and colleagues from the Editorial Board, where an increasing role is played by young researchers. Our ideas and scientific projects could be realised thanks to great cooperation with Mr. Andrzej Wroński, an enterprising publisher and director of the NERITON Publishing House with its seat at the History Institute of the Polish Academy of Sciences, not far away from the Central Campus of the University of Warsaw. We are open to new research subjects and we invite our authors as well as our future readers to cooperate on preparing dissertations and essays, reviews or a chronicle of scientific events.

Forty five years ago my elder colleague and friend Mariusz Karpowicz, today a retired Professor at the Institute of History of Art of Warsaw University, brought me to a lecture delivered by Dr. Endre Angyal (1915–1976, later a professor) on the community of Baroque culture in Central Europe. A small university room was crowded and stuffy. Despite adverse conditions, the lecture had a great impact on us, because Dr. Angyal on selected examples proved the significance of a broad exchange in the field of literature and art between both our countries. Only in 1972 I was able to read his *Świat słowiańskiego baroku* (*The World of Slavic Baroque*) translated by Jerzy Prokopiuk. A rich interdisciplinary legacy of Prof. Angyal[1] is for us like a form of his last will that we try to fulfill.

[1] Here I will mention only his most important publications: *Barock in Ungarn*. Budapest–Leipzig–Milano, 1948; *A reneszánsz és a barokk Kelet-Európában*. Budapest, 1961; *Die slawische Barockwelt*. Leipzig, 1961 [transl. into Polish: *Świat słowiańskiego baroku*. By J. Prokopiuk, Warszawa, 1972]; see also general studies on the subjects by him: Barok polski i węgierski. In *Studia z dziejów polsko-węgierskich stosunków literackich i kulturalnych*. Red. István Csapláros – Jan Reychman – Andrzej Sieroszewski, Wrocław, 1969, 184–208 [Hungarian version: Lengyel és magyar barokk. In *Tanulmányok a lengyel-magyar irodalmi kapcsolatok köréből*. Szerk. Csapláros István et al., Budapest, 1969, 211–243]; Manieryzm, sarmatyzm, barok. *Przegląd Humanistyczny*, 1, 1962, 5–13; A lengyel barokk-kutatás útja. *Filológiai Közlöny*, 7, 1961, 1–2 sz., 182–196; Die osteuropäische Bedeutung des Sarmatismus. In *La renaissance et la réformation en Pologne et en Hongrie*. Réd. György Székely – Erik Fügedi, Budapest, 1963, 501–512; Les contacts est-européens du baroque littéraire hongrois. In *Littérature hongroise – littérature européenne*. Réd. István Sőtér – Ottó Süpek, Budapest, 1964, 169–190.

My equally famous Professor, Jan Białostocki (1921–1988), whom I cooperated with for 24 years, undertook to deliver a series of lectures in the U.S. (for the Wrightsman Lectures), and prepared an enormous theme on history of art and culture: *The Art of the Renaissance in Eastern Europe: Hungary, Bohemia, Poland*. The volume was published in 1976.[2] Earlier, I travelled with him all over Poland, Hungary and Czechoslovakia, taking pictures of churches, castles, and palaces. The journey itself, in his Mercedes, was luxurious, but the hotels we stayed at were plain and the roads very narrow and bumpy. Once, I had to do an emergency repair on the exhaust pipe somewhere in a roadside ditch in Slovakia, since leaks in the exhaust system made it impossible for us to continue the ride. My task was to mark out particular stretches of the route, to pilot the driver and make a part of the colour slides for his lectures. I still use these photos, transferred to more modern data carrier, when I discuss early modern European art with my students in Warsaw.

From my childhood in ruined Warsaw I remember old people hard of hearing with an ear trumpet or horn, who directed the broad end of their wooden trumpet towards the speaker and the narrow one towards their own ear. Did they hear everything, and – what is more important – did they understand what they heard? Drawing a parallel between then and now, I often wonder whether our voice spreads far and wide? Whether it is all too often hampered by language and community barriers? Let us remind here "The Preaching of St. John the Baptist" (Budapest, Museum of Fine Arts) which shows us that only a few heard the words the Prophet spoke. Pieter Bruegel the Elder depicted people of different social status standing and sitting under trees. A majority of them seems to be deaf to the words of John the Baptist who announces the coming of Christ! At the same time it is a painterly vision of the sermon preached by a rebellious prophet on a river bank, thus outside official sanctuary and traditional place of gathering of the faithful. Jan Białostocki has written a beautiful humanistic interpretation of this painting,[3] but what I had in mind was to make us realize the weakness of our

[2] Jan Białostocki: *The Art of the Renaissance in Eastern Europe: Hungary, Bohemia, Poland*. Oxford, 1976 (*Wrightsman Lectures*, 8). Białostocki's bibliography is compiled by Wanda Wyganowska in: *Ars Auro Prior. Studia Ioanni Białostocki sexagenario dicata*. Red. Juliusz A. Chrościcki et al., Warszawa, 1981, 757–768 and in: *Rocznik Muzeum Narodowego w Warszawie*, 35, 1991, 311–318.

[3] Jan Białostocki: *Pieter Bruegel des Älteren "Busspredigt des Heiligen Johannes des Täufers"*. Budapest, 1988 [*Bruegel: Keresztelő Szent János predikációja*. Ford. Szántó Tamás, Budapest, 1988].

appeals for international cooperation, interdisciplinarity of research and exceeding of narrow specialties. Not infrequently, its sounds like a voice crying in the wilderness! (Isaiah 40: 3; John 1: 23; Luke 3: 4; Mark 1: 3; Matthew 3: 3). Signing up invitation letters in Hungarian which I do not know, I had a feeling of speaking idly. I wondered who would receive my invitation to cooperate and who would answer to it?

There is no mention about technical troubles and financial problems related to the publication of this issue. Thus, the more so we want to thank all these who contributed to its publication, and especially its Hungarian and Polish authors. They trusted we would not let them down and would publish the issue as planned.

The main contributors are our chief sponsors. The publication is financially supported by the National Cultural Fund of Hungary (Nemzeti Kulturális Alap). It was the Faculty of Humanities of the Eötvös Loránd University in Budapest, and especially the Department of Medieval and Early Modern Hungarian History, headed by Prof. Ildikó Horn. We were also assisted by the Institute of History of the University of Warsaw. A symbolic subsidy was offered by Prof. Włodzimierz Lengauer, the pro-vice-chancellor for scientific research and international cooperation at Warsaw University, the biggest university in Poland. We have also received a special subsidy from the Warsaw University Foundation, headed by Prof. Hubert Izdebski who contributed to the creation of the impressive building housing the Library of Warsaw University. Finally, not enough can be said about the valuable assistance of the Hungarian Cultural Institute in Warsaw, especially on the part of the Institute's assistant manager Krisztina Jerger.

Our young colleague editor Szymon Brzeziński (Institute of History of Warsaw University), a disciple of Prof. Urszula Augustyniak, was the initiator of the present issue and through his contacts he collected a major part of the articles and essays written by Hungarian authors. He also undertook to do editing work and coordinate the efforts. We were advised by Prof. Áron Petneki, a visiting lecturer at Warsaw University (Department of Hungarian Studies). Finally, we have managed to collect 23 texts by Polish and Hungarian authors, both eminent historians interested in the history of Polish-Hungarian relations, and representatives of a younger generation.

The Hungarian issue of *Barok* opens with the articles by Dr. László Tapolcai on Hungarian and Polish ethnogenetic myths, with special attention paid to their transformations in the 17th century, and by Dr. Péter Király on close musical relations between both our countries in the 16th and 17th centuries. There is a group of articles about how Poles and Hungarians perceived each other in the 16th and 17th centuries and about Hungarian topics in Polish publicistics and literature at that time. Szymon Brzeziński writes on criticism of king Stephen Báthory in political journalism during his reign in Polish-Lithuanian Commonwealth, while essays by Prof. György Gömöri and Dr. Noémi Petneki are devoted to Hungarian themes in works by Polish Baroque writers: Jan Andrzej Morsztyn and Wacław Potocki. Two texts are about education and teaching – on educational system of

aristocracy in Transylvania writes Prof. Ildikó Horn, while Prof. János Kalmár brings up the question of Hungarian magnate elites of the 17th century.

The next clearly distinguishable theme is Roman-Catholic culture and piety with special consideration of the role played by the Jasna Góra Sanctuary and its Hungarian relations. Prof. István Bitskey presents and comments upon the state of research into Hungarian Catholic culture of the Baroque times. Dr. Anna Tüskés, whom I met at a conference in Paris in December, 2008, describes the cult of the miraculous painting of the Madonna from Częstochowa in Hungary. Jerzy Żmudziński deals with a silver votive plaque of the Esterházy family which was (incorrectly) described in the Versailles exhibition catalogue in 2007. Also Ewa Korpysz writes about artistic relations, namely she recalls stone wall tabernacles from Hungary and their Italian models.

An important place in the issue is occupied by the subject of art of Eastern Churches. Rev. Professor Michał Janocha and Dr. Bernadett Puskás discuss the icons from Polish and Hungarian collections. Prof. Piotr Krasny presents the influence of St. Stephen and Emeric Western iconography on the icon from Ratno which reveals in a very interesting way how various were the grounds of cultural relations between Hungary and the Polish-Lithuanian Commonwealth.

The last thematic unit consists of essays that deal with bishops' patronage and representation. In his study, Prof. Áron Petneki discusses the question of representation of Episcopal power in 18th-century Hungary. Prof. Sándor Gebei describes the role of Bishop of Eger Károly Eszterházy (1725–1799).

Krisztina Kulcsár recalls the life and reigns of Prince Albert Casimir August of Saxony, Duke of Teschen (1738–1822), a son of King Augustus III of Poland, to the time he was made governor of Hungary in 1766.

Prof. Lajos Hopp, a literature historian, interested also in Polish-Hungarian relations, who died 14 years ago (1927–1996), prepared once his work *Changes of Polish-Hungarian Ideas and Traditions in the First Half of the 17th Century* (*A magyar-lengyel hagyomány eszmei és változásai a 17. század első felében*), to be published but, as it happened, it never was. Now, we are presenting its final fragment. In this way, we want to recall the legacy of Prof. Hopp and refer to his research. The publication is preceded by an introduction by Szymon Brzeziński.

As usual, we include a section devoted to unedited works. This time it is a text entitled *The Testimony to royal wines against Mr. Bogdański 1682*, found and commented upon by Piotr Jamski. We hope that it could prove to be useful to historians interested in the history of Polish-Hungarian commerce and economic relations.

The section of reviews includes one, by Dr. Anna Czarniecka, of an edition of letters between Francis II Rákóczi and Elżbieta Sieniawska (Budapest, 2004).

The chronicle of scientific events presents accounts from two conferences: on Stephen Báthory and Francis II Rákóczi.

The closing text of the issue was written by Dr. Jacek Głażewski, the secretary of our Editorial Board, who presented the 16-year-old history of our *Barok*, with special emphasis put on the subject of Hungarian-Polish relations.

Wishing our readers from all over Europe satisfaction from the lecture of the present issue, in the name of the Editorial Board and my own I would like to express my hopes to extend research into our cultures initiated by, among others, Professors Endre Angyal, Jan Białostocki and Lajos Hopp. We dedicate this special issue of *Barok. Historia – Literatura – Sztuka* to their memory.

Juliusz A. Chrościcki

Tapolcai László
Budapest

„A ma kemény nyaku és kevély sciták", a „jó magyarok" és a szarmaták. A szkíta eredettan változásai Magyarországon a középkortól 1664-ig, valamint lengyel párhuzamai a vandáloktól a szarmatákig

A magyarok eredetét felidéző történeti hagyomány egyik sarkalatos pontja a modern történetírás előtt az volt, hogy a magyarok Szkítiából származtak, ugyanonnan, ahonnan Attila hun király is származott. Szkítia fogalma a görög antikvitás óta a római koron, a középkoron és az újkoron át folyamatosan változott és változik, a történettudomány, a földrajztudomány, a nyelvészet egyaránt foglalkozott és foglalkozik vele.

Ebben a rövid írásban azonban nem a szkíta eredetre vonatkozó mai irodalom ismertetésére vállalkozom, inkább röviden áttekintem a magyarság szkítiai eredetével foglalkozó fontosabb középkori és kora újkori forrásokat, néha rövidebb kitérőket téve a korabeli lengyel történetírás párhuzamos fejleményeihez, majd részletesebben elemzek három különböző szerzőtől származó, különböző céllal készített, különböző terjedelmű és műfajú alkotást, amelyeket összeköt a keletkezés ideje. Bár a korszak sem érdektelen, amelyben e művek megszülettek, a szerzők személye is érdekes lehet: Zrínyi katolikus volt, Nádasdy evangélikus környezetben nevelkedett, felnőtt korában katolizált, Nadányi református lelkész volt. Mindhárman kiemelkedő tudású, széles látókörű emberek, – közülük ketten rövid időn belül különleges körülmények között erőszakos halált haltak – e rövid tanulmányban mégis inkább magukra az alkotásokra összpontosítom vizsgálataimat, mivel éppen ebben az időszakban, az 1660-as évek elején, a vasvári béke ellőtt, új állomáshoz ér a szkítiai eredettel kapcsolatos hosszú folyamat. Úgy tűnik, hogy éppen akkoriban, a 17. század közepén jelentősen megváltozik a magyar értelmiség egy részének a Szkítiából származó ősökről alkotott képe.

Bevezetésképpen el kell mondanunk, hogy a római birodalmat szétromboló népvándorlás korától kezdődően kialakult új területi-politikai egységek, a hosszú, bonyolult, néha megszakadó, néha egyenletesebben haladó folyamatok eredmé-

Szymon Brzeziński
Varsó

A 16–17. századi lengyel-magyar kapcsolatok Hopp Lajos munkásságában

Nem mindennapi jelenség az olyan múltkutató, akinek a tevékenysége több évszázadra kiterjedő időszakot ölel fel, és aki ráadásul több egymással határos kultúrát is behatóan ismer. Bizonyosak lehetünk abban, hogy ilyen tudós volt Hopp Lajos (1927–1996) irodalom- és művelődéstörténész, az MTA Irodalomtörténeti Intézetének sokéves munkatársa. Hagyatékának legfontosabb részét az irodalomtudósok szerint a 18. századi magyar irodalomról szóló művei alkotják, élükön a Mikes- és a Rákóczi-kiadással. Nem kevésbé fontosak azonban azok a publikációi, amiket a magyar-francia, a magyar-török, a magyar-bolgár, mindenekelőtt pedig a magyar-lengyel irodalmi és kulturális hagyományoknak szentelt. Halála után fontos forrásgyűjteményt hagyott hátra, ezenkívül pedig olyan anyagokat is, amik eddig még nem jelentek meg nyomtatásban. Hagyatékából itt *A magyar-lengyel hagyomány eszméi és változásai a XVII. század első felében* című értekezésének zárórészét közöljük, amelyet az MTA Irodalomtudományi Intézetének Illyés Gyula Archívuma őriz kéziratos formában.[1] Bár a szöveg bizonyos mértékben már a történettudomány történetének a részét képezi, mégis érdemes felidéznünk és így teljesebbé tennünk a szerző már közzétett munkásságát. A szöveg kapcsán elgondolkozhatunk azon is, milyen módon érdemes ma eszmetörténeti kutatásokat folytatni, főleg ami a „mi" Európánk történetét, ezen belül elsősorban a lengyel-magyar kapcsolatok históriáját illeti.

Hopp első olyan kutatásai, amelyek a lengyel-magyar közös múltat vették vizsgálat alá, a 18. század első felének művelődési kapcsolataira irányultak, elsősorban a Rákóczi-szabadságharc és –emigráció éveiből.[2] Ebből a témájából szü-

[1] Hopp Lajos: *A magyar-lengyel hagyomány eszméi és változásai a XVII. század első felében.* Budapest, [é. n.]. Gépirat, MTA ITI Illyés Gyula Archívuma, Budapest. A közölt részlet: 279–301, 376–377. Szeretném itt köszönetemet kifejezni Hopp Lajosnénak, aki a szöveg szerzői és kiadói jogainak örököse, hogy szíveskedett beleegyezni közzétételébe, valamint Stauder Máriának és az Illyés Gyula Archívum más dolgozóinak azért a sok segítségért, amit a hagyaték kutatása közben kaptam tőlük.

[2] Hopp Lajos: Lengyel vonatkozású irodalmi emlékeink a Rákóczi-korból. In *Tanulmányok a lengyel-magyar irodalmi kapcsolatok köréből.* Szerk. Csapláros István et al., Budapest, 1969,

letett meg első áttekintő jellegű munkája a lengyel-magyar hagyományokról (*A lengyel-magyar hagyományok újjaszületése*, Budapest 1972). Elmélkedésének fő vonalát a Rákóczi-szabadságharc korából származó kapcsolatok alkotják, de ezeket is némileg szélesebb háttérben mutatta be, és néhány kutatási követelményt is felvázolt. Mint ebben a munkájában észrevette, az a maroknyi kutató, aki a lengyel-magyar kapcsolatokkal foglalkozik a két országban, nem írt áttekintő monográfiát erről a témáról.[3] Rámutatott arra is, hogy senki nem kutatta még a két ország barokk kori (17–18. századi) kapcsolatait. Véleménye szerint a közös hagyományok történetében „hidat" kell építeni a reneszánszkutatás ill. a felvilágosodás és a romantika feletti stúdiumok között.[4] Ezt a célkitűzését következő publikációiban valósította meg.

Már ebben az 1972-ben kiadott munkájában felmerül az a kérdés, amelynek Hopp Lajos rendkívül sok figyelmet szentelt. A lengyel és a magyar történeti fejlődés szerinte igen hasonló módon ment végbe, főleg ami a mindkét kultúrában meglévő antemurale-hagyományt illeti.[5] Hopp ezt az eszmét a „lengyel-magyar közösségtudat" keretein belül helyezte el. A szerzőnek ez a gondolata szinte összes későbbi lengyel-magyar témában írt tanulmányának *Leitmotiv*-jává vált.[6] Kutatásaiban a különböző szövegfajtákban – kancelláriai és irodalmi szövegekben, szónoklatokban vagy a diplomáciai levelezésben – felbukkanó metaforákra összpontosított. Egyre jobban kiépítette a „közös történetfilozófia"gondolatát, aminek a legfőbb megnyilvánulását abban a szerepben látta, amelyet a nemzettudat kifejlődésében játszott a 18. század végén és a 19. században a lengyel és a magyar nemesi hagyomány. Véleménye szerint a nemesi kultúra volt az a tényező, amely

263–298; Uő: *A Rákóczi-emigráció Lengyelországban*. Budapest, 1973; Uő: A lengyelországi Rákóczi-emigráció irodalma. *Filológiai Közlöny*, 1972, 1–2. sz., 72–91.

[3] Hopp Lajos: *A lengyel-magyar hagyományok újjaszületése*. Budapest, 1972, 7. A szöveg megjelenése után kezdtek feltűnni a magyar szakirodalomban a lengyel-magyar kapcsolatokat középpontba állító áttekintő jellegű munkák. Ezek azonban inkább népszerűsítő jellegűek, és nem lépnek túl az alapvető tények ismertetésén (Kovács Endre: *Magyarok és lengyelek a történelem sodrában*. Budapest, 1973; Kapronczay Károly: *A magyar-lengyel történelmi kapcsolatok évszázadai*. Budapest, 2000).

[4] Hopp Lajos: *A lengyel-magyar hagyományok*, 7–8.

[5] Uo., 17–19.

[6] Hopp Lajos: Az „antemurale" és a „conformitas" eszméje a Báthory előtti magyar-lengyel hagyományban. *Literatura*, 1983, 1–4. sz., 160–176; Uő: Az „antemurale" és a „bona vicinitas" elve Báthory halála után. *Irodalomtörténeti Közlemények*, 1983, 1–3. sz., 141–149; Uő: Az „antemurale" humanista eszméje a lengyel-magyar hagyományban. In *Lengyelország újra Európa térképén (1918–1988). Tudományos ülésszak, Budapest, 1988. november 10.–11.* Szerk. Hermann Péter, Budapest, [é. n.], 43–62; Uő: Magyarország és Erdély „Sarmatia védőfala" (egy humanista eszme metamorfózisa). In *Polono-Hungarica. Nyelvészet – irodalom – történelem – kultúrtörténet. 1992. május 5.–6. között tartott tudományos konferencia anyaga*. Szerk. Janusz Bańczerowski, Budapest, 1992, 159–168; vö. Uő: A magyar-lengyel múltszemlélet humanista eszméi („antemurale christianitatis"). In *Polono-Hungarica 5*. Szerk. Janusz Bańczerowski – Jerzy Snopek, Budapest, 1990, 188–211; Uő: Az „antemurale" publicisztikája Báthori törökellenes terveinek kialakulása előtt. *Irodalomtörténeti Közlemények*, 1987/1988, 1–2. sz., 110–121.

lehetővé tette a két ország kapcsolatainak elmélyülését.[7] Hoppnak a lengyel-magyar közös múltról alkotott képében figyelemreméltó helyet foglal el az általa „művelődéstörténeti tudatformá"-nak is nevezett „múltszemlélet", vagyis a közös hagyományok emlékezete, amely a politikai és művelődésbeli helyzetnek megfelelően változott.[8] A nyolvanas évek közepén a tudós bejelentette, hogy szeretne kiadni egy olyan munkát, amely Báthory István halálától II. Rákóczi Ferenc uralkodásáig tárgyalná a két ország kapcsolatait.[9] Szándékát részben meg is valósította abban a művében, aminek a befejező részét itt közöljük.

A magyar-lengyel hagyomány eszméi és változásai a XVII. század első felében című kézirat két példányban maradt fenn és 377 számozott, írógéppel írt oldalból áll (376 lapon, a 116. oldal ugyanis kettős számozást visel). A szerző mindkét példányt azonos kézírásos javításokkal látta el. A kéziratot Hopp Lajos 1989 júniusában helyezte letétbe az Akadémiai Kiadónál. 1992 márciusában ismét hozzá kívánt férni a szöveghez, így kérése nyomán a kiadó visszaadta neki a kéziratot. Halála megakadályozta abban, hogy befejezze a szövegen végzett munkálatait. A kézirat Hopp *A magyar-lengyel hagyomány eszméi es változásai a barokk udvari irodalomban* címet viselő nagydoktori értekezésének kibővített és javított változata, amelyet a szerző 1987-ben terjesztett az MTA elé.

A bevezetőben a kutató a Báthory István uralkodása előtti és alatti lengyel-magyar hagyományokat és párhuzamokat foglalja össze.[10] Nagy hangsúlyt fektet a középkor óta tartó „közös lengyel-magyar múlt folytonosságára". Báthory a Jagelló-kori történelmi hagyományra épített, és uralkodását a korábbi dinasztikus kapcsolatok folytatásának érezte. A kutató hangsúlyozza, hogy ebből a szempontból a király halála cezúrát jelent a lengyel-magyar ill. lengyel-erdélyi kapcsolatok fejlődésében (I. rész: *A „régi kötés és szent frigy" felbomlása Báthori István halála után*). A munka voltaképpeni témája a Báthory halála után a IV. Ulászló és II. Rákóczi György uralkodásáig tartó időszak, ami Lengyelországban a Waza-dinasztia uralkodásának felel meg. Hopp elmélkedéseinek keretét két olyan szónoklat alkotja, amely egy-egy erdélyi fejedelem – Báthory István (1585) ill. I. Rákóczi György (1648) – lengyel-litván trónigényét támogatja. A szerző elmélete szerint III. Zsigmond lengyel királlyá választása jelenti a fordulópontot a lengyel-magyar kapcsolatokban, annak minden következményével

[7] Hopp Lajos: A magyar-lengyel múltszemlélet előzményeiről. In *Hungaro-Polonica. Tanulmányok a magyar – lengyel történelmi és irodalmi kapcsolatok köréből. Emlékkönyv Wacław Felczak 70. születésnapjára*. Szerk. Kiss Gy. Csaba – Kovács István, Budapest, 1986, 26–27.

[8] Uo., 27, 29.

[9] Uo., 27.

[10] A lengyel-magyar kapcsolatokat a Báthory-korig (Báthory Gábor uralkodásáig) tárgyalja a következő munka: Hopp Lajos – Jan Ślaski: *A magyar-lengyel múltszemlélet előzményei. Politikai és kulturális hagyományok Báthory Istvánig*. Budapest, 1992. A késő középkor és a 16. század (Báthory István uralkodásáig, sőt, egészen a Bocskai-felkelésig) a témája Hopp monográfiájának: *Az „antemurale" és „conformitas" humanista eszméje a magyar-lengyel hagyományban*. Budapest, 1992 (*Humanizmus és reformáció*, 19).

– a lengyel-litván állam balti-tengeri törekvéseivel és a Habsburg-párti politikával – együtt (lásd *A „propugnaculum" és az „antiqua foedera" értelmezése és kudarca a krakkói királyi udvarban* c. fejezetet). A „múltszemlélet átalakulása" egyrészt az egymással ütköző politikai érdekek, másrészt a Respublika és Erdély közötti növekvő felekezetbeli különbségek miatt ment végbe.[11] A tanulmány célja – a szerző jellemző megfogalmazását idézve – „a 16. és 17. század fordulója körüli évtizedek művelődéstörténeti tudatformáinak összehasonlító tanulmányozása". A barokk kort mindkét országban – mint megállapítja – a kulturális jelenségeknek a humanizmus- és reneszánsz-korihoz hasonló párhuzama jellemzi, amelyek közül egyre inkább az ellenreformáció kerül előtérbe. A következő fejezetekben Hopp a Báthory halála utáni interregnum idején és III. Zsigmond megválasztásakor fennálló helyzetet, valamint Báthory Zsigmond lengyel politikáját ismerteti. Részletesen elemzi a követi beszédeket és a diplomáciai játszmákat kísérő levelezést. Külön tárgyalja *A fölkelt magyar rendek kiáltványa Európához* címen ismert 1605-ös szöveg eszmei hátterét ill. Bocskai és a Zebrzydowski-felkelés kapcsolatait.[12] Hopp szerint a fejedelem trónigényének sikertelenségét a felekezeti különbségek okozták. A sandomierzi felkelést – a modern lengyel történettudománytól eltérően – elsősorban vallási jellegű konfliktusként értelmezi.[13] Bocskai „lengyel orientációja" az erdélyi politika Habsburg-ellenességéből fakadt, ezért folytatták szívesen utódai, Báthory Gábor, Bethlen Gábor és I. Rákóczi György. Uralkodásuk egyúttal azt az időszakot is jelentette, amikor – Hopp szavai szerint – a két ország útjai távolodni kezdtek egymástól.[14] Az értekezés második része, a *Hagyomány és újítás. A lengyel – erdélyi közeledés megújuló tendenciája* I. Rákóczi György diplomáciáját és lengyel trónigényét veszi szemügyre.

Értekezésében Hopp Lajos legfontosabb kutatási témáit folytatatta és fejlesztette tovább. Bizonyos hányaduk – résztanulmányok formájában – még a szerző életében napvilágot látott.[15] Könnyen felismerhetők benne azok a szálak, amiket a kutató más publikációiban is továbbvezetett. Közéjük tartozik a szerző azon meggyőződése is, miszerint a jó szomszédság és a közös magyar-lengyel múlthagyomány továbbélését társadalmi feltételek tették lehetővé. Ezt a gondolatát talán 1972-ben domborította ki a legerőteljesebben, amikor „a magyar – lengyel barátság feudális-nemesi hagyományairól" szólt.[16] Helyesen látta, hogy a két állam társadalmi szerkezetében számos hasonlóság akad, nem egy megfogalmazása azonban ma már elavultnak tűnik. A különböző eszmék „korafeudális társadalmi bázisával"[17] sem a szóban forgó eszmék hordereje, sem változásaik nem magyarázhatók kielégítően. Kételyeket ébreszthet ma az is, hogy a szerző hajlamos a „haladó" ill. „reakciós" mérce szerint felosztani és értékelni az eseményeket. Figyelemre méltó egyébként, hogy a szövegelemzéseken alapuló részletekben Hopp eltávolodik a marxizáló értelmezésektől. A lengyel-magyar kapcsolatokra vonatkozó kutatásai kezdetben tisztán történeti-irodalmi jellegűek, idővel viszont egyre inkább történettudományi vizsgálódások formáját öltik, miközben a szerző a politikatörténetre jellemző forrásanyagtól és módszerektől sem riad vissza. Hopp írásainak állandó jellegzetessége marad azonban, hogy kulcsszavakra összpontosít; ezekre alapozza – a késő középkor és a kora újkor viszonylatában – a lengyelek és a magyarok egymásról alkotott képére vonatkozó elképzeléseit. Ilyen kulcsszavai például a már korábban említett *antemurale* és szinonimái: a *conformitas*, az *antiqua pacta et foedera* (*régi kötés és szent frigy*), valamint néhány fontos retorikai alakzat is, úgy mint a szomszéd égő házának Vergiliustól származó toposza. Hopp nem csupán a fogalmak jelentéstartalmát értelmezte, hanem azt is jegyezte, milyen az előfordulásuk, mi a szövegben betöltött funkciójuk. Részletesen ecsetelte politikai és kulturális kontextusukat, érdeklődéssel figyelte, milyen módon kerülnek alkalmazásra a politikai – diplomáciai és szónoki – gyakorlatban.[18] Hangsúlyozta a retorikai nyelvi réteg, a nyelvi alakzatok fontosságát és azokét az eszmékét, amikből ezek eredtek; gondolati szférájukat azonban igyekezett szembesíteni a politikai valósággal. Ahogy maga is megállapítja a közzétett részletben, az eszmék világát nem szabad sem alá-, sem túlbecsülnünk. Figyelemreméltó a forrásanyag, amire vizsgálódásait alapozta. Tudatában volt a 16–17. századi politikai irodalom gazdagságának, a szövegek sokféleségének, ezért nem szorítkozott csupán az irodalomtörténészek és szónoklattan-kutatók klasszikus forrásaira. Értéknek kell elfogadnunk, hogy az eszmetörténetet bekapcsolta a politikai kapcsolatokra vonatkozó kutatásaiba. Érdemes kifejtenünk azt is, milyen módon vitte ezt végbe.

Hopp Lajos műveinek elemzését és értékelését megnehezíti bonyolult nyelvezete. Bizonyos, hogy ez nem könnyítette meg szövegeinek idegen nyelvre – akár lengyelre – fordítását.[19] Ez az egyik oka annak, amiért a lengyel szakirodalomban Hopp munkái gyakorlatilag ismeretlenek maradtak. Kiválóan szemléltetik ezt az antemurale-eszmének szentelt művei. A témát feldolgozó, a nyolcvanas években megjelent publikációk még csak meg sem említik kutatásait.[20] Ismeretlenek

[11] Hopp Lajos: *A magyar-lengyel hagyomány eszméi*, 7–8.
[12] Vö. Uő: *Az „antemurale" és a „bona vicinitas"*, 149.
[13] Uő: *A magyar-lengyel hagyomány eszméi*, 42–43.
[14] Uo., 115.
[15] Lasd. a 6., 7. és 8. jegyzetben idézett irodalmat.
[16] Hopp Lajos: *A lengyel-magyar hagyományok*, 9.
[17] Vö. pl. Uő: *A magyar-lengyel múltszemlélet előzményeiről*, 25.

[18] Uő: *Az „antemurale" humanista eszméje*, 43.
[19] Uő: Les principes de l'„antemurale" et la „conformitas" dans la tradition hungaro-polonaise avant Báthori. *Acta Litteraria Academiae Scientiarum Hungaricae*, 31, 1989, 1–2 sz., 125–140; Uő: „Ród Sobieskich" et les traditions polono-hongroises. *Slavica*, 22, 1986, 55–60; Uő: Jan III Sobieski et les „mécontents" hongrois dans les traditions hungaro-polonaises de la littérature politique (1683). *Acta Litteraria Academiae Scientiarum Hungaricae*, 26, 1984, 3–4. sz., 411–435; Uő: O przesłankach polsko-węgierskiej świadomości historycznej. In *Węgry – Polska w Europie Środkowej. Historia – literatura. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Wacława Felczaka*. Red. Antoni Cetnarowicz – Csaba G. Kiss – István Kovács, Kraków, 1997, 51–58 (1986-ban megjelent tanulmány fordítása, lásd 7. jegyzetet).
[20] Janusz Tazbir: *Polskie przedmurze chrześcijańskiej Europy. Mity a rzeczywistość historyczna*. Warszawa, 1987 (angol fordításban: *Poland as the rampart of Christian Europe. Myths and*

maradnak a később napvilágot látott tanulmányai is.[21] A nyelvi korlát okozta nehézségre mutatott rá monográfiája új kiadásában Janusz Tazbir, az *antemurale*-eszme lengyel vonatkozásának kutatója.[22]

Hopp szövegeinek a nyelvi köntöséből fakad az is, hogy nem könnyű pontosan meghatározni politikai eszmetörténet-kutatási módszereit. Egy metodológiai elvét sem tisztázta egyértelműen, nem pontosította a felhasznált fogalmakat és a társadalomtörténetből merített előfeltevéseit. Ezek inkább a szövegben felbukkanó témákból, a forrásanyag megválasztásából, egy-egy konklúzióból derülnek ki. Mint már említettem, Hopp meg volt győződve arról, hogy az eszmék szféráját – azokéit is, amiket egy-egy szerző konkrét politikai előnyök elérése érdekében fejezett ki, hiszen ilyeneket is találunk a kor retorikától túlcsorduló politikai írásaiban – ugyanolyan mértékben kell kutatni, mint a diplomácia-, társadalom- és hadtörténetet. Észrevette a társadalom szerkezete, a domináns kulturális minták és a politikai értékrend közötti fontos köteléket. Amikor a nemesi szerzők társadalmi hovatartozása és a szövegeik tartalma közötti kapcsolatot firtatja, néha túlságoan is kiütközik a „bázist" és a „felépítményt" magába foglaló sémája, amin egyébként idővel finomít. Véleménye szerint a múltértelmezés alakulásában rendkívül fontosnak bizonyultak a királyi és fejedelmi kancelláriák és az uralkodói udvarokból terjedő impulzusok, így olykor figyelmen kívül hagyta más döntéshozatali központok szerepét és a kapcsolattartás, a kultúrcsere egyéb fokait. A régebbi kutatómunkára jellemző módon következetesen a „korokhoz" és egyes fázisaikhoz (késeőreneszánsz, korabarokk stb.) rendelte hozzá a kulturális jelenségeket. Fő érvelésmenete azonban megalapozott forrásanyagra épül. Irodalomtörténészi eszköztára ebből a szempontból a tudományközi eszmetörténet (ahogy ma egyesek mondanák, a diskurzuselemzés vagy az egyik „politikai nyelv") irányába evoluált. Ennek alapja a vizsgált fogalmak előfordulásának pontos egzemplifikációja olyan módon, hogy nem próbáljuk meghatározni előfordulási

historical reality. Warsaw, 1989); Urszula BORKOWSKA: The ideology of „antemurale" in the sphere of Slavic culture (13th–17th centuries). In *The Common Christian Roots of the European Nations. An International Colloquium in the Vatican*. Vol. 2, Florence, 1982, 1206–1217. Az utóbbi kiadásról azt is el kell mondanunk, hogy még Hopp Lajos legfontosabb antemurale-tanulmányai előtt jelent meg.

[21] Jadwiga KRZYŻANIAKOWA: Poland as Antemurale Christianitatis. The Political and Ideological Foundations of the Idea. *Polish Western Affairs*, 33, no. 2, 1992, 3–24; Uő: Polska – antemurale christianitatis – polityczne i ideologiczne podstawy kształtowania się idei. In *Docendo discimus. Studia historyczne ofiarowane Profesorowi Zbigniewowi Wielgoszowi w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*. Red. Krzysztof KACZMAREK – Jarosław NIKODEM, Poznań, 2000, 295–315; Krzysztof BACZKOWSKI: Idea jagiellońska a stosunki polsko-węgierskie w XV wieku. In *Polska i Węgry w kulturze i cywilizacji europejskiej*. Red. Jerzy WYROZUMSKI, Kraków, 1997, 57–72; Jolanta T. PEKACZ: 'Antemurale' of Europe. From the History of National Megalomania in Poland. *History of European Ideas*, vol. 20, 1995, no. 1–3, 419–424; Nora BEREND: Défense de la Chrétienté et la naissance d'une identité. Hongrie, Pologne et péninsule Ibérique au Moyen Âge. *Annales. Histoire, Sciences Sociales*, 58, 2003, 5, 1009–1027 (nem utal Hopp L. kutatásaira annak ellenére, hogy sokrétűen használja a magyar szakirodalmat és forrásokat).

[22] Janusz TAZBIR: *Polska przedmurzem Europy*. Warszawa, 2004, 17–18.

gyakoriságukat. Miközben Hopp az ilyen megnyilatkozások hátterét kutatta, eljutott a történeti analízisig. Észrevétlenül lépi át a hagyományos eszmetörténet és az eszmefejlődés politikai tényezőinek a leírása közötti határt. Ebben a módszerben kulcsszerep jut nem is a szövegösszefüggéseikből kiragadott szavak vagy szinonimahalmazok, hanem a forrásnyelvben mélyen gyökerező fogalmak történetéhez való ragaszkodásnak. Hopp minden lengyel-magyar témájú tanulmányában hangot ad annak a meggyőződésének, hogy Lengyelország és Magyarország között létezik egyfajta immanens, évszázadokon át tartó társadalmi, államberendezési és eszmei párhuzam. Művei olvasása közben az lehet az érzésünk, hogy ez a „közösségtudat", „közös tudatforma" ill. „közös hagyomány" a változó erőviszonylatoktól, politikai és kulturális érdekellentétektől függetlenül él tovább. Szövegeiben arra tesz kísérletet, hogy tudományos módon magyarázza meg a „lengyel-magyar barátság" triviális és leegyszerűsített fogalmát, és a közös történelem és művelődés összefüggésébe helyezze. Egyáltalán nem szemlélte azonban egysíkúan a két nép kapcsolatait – ahogy maga is írja, ezek a kötelékek nem voltak jók, sem rosszak, hanem különbözőek.[23] Ezt a gondolata jól illik a korra, amiről itt tárgyalt munkája szól. Nem pontosította azonban sem a fejtegetései elején álló fogalmakat és irányelveket, sem kutatásai tárgyát. Bizonyos tekintetben a történeti-irodalmi kutatási hagyományban gyökerező történeti toposzkutatást, textualista metaforakutatást, retorikakutatást végzett, részben pedig a diskurzuskutatáshoz közelített, bár nála ez a meghatározás nem hangzik el. Ez a bizonyos „történeti-irodalmi" kiindulópont jellemző egyébként a korszakkal foglalkozó magyarországi eszmetörténetre.[24] A téma iránt a nyolcvanas években kezdett nőni az érdeklődés Magyarországon, ám csak az elmúlt tízegynéhány évben jutott lendületbe a történészek, filozófusok és politológusok kezdeményezése nyomán.[25] Ebben az értelemben Hopp művei mintegy megjósolták az utóbbi húsz év kutatásainak fejlődési irányát Magyarországon. A nyugati módszertani elvekből bőven merítő újabb munkáktól eltérően Hopp narrációja nem rendelkezik szélesebbkörű elméleti alapokkal. Amivel kitűnik, az az aprólékosan felrajzolt történelmi háttér, amely *de facto* túllép a tudományos „műfaji konvenciókon", és a „klasszikus" történettudomány irányába tendál.

[23] HOPP Lajos: *A lengyel-magyar hagyományok*, 162.

[24] Vö. pl. TARNAI Andor: A toposzkutatás kérdéseihez. *Literatura*, 1975, 66–73; IMRE Mihály: *„Magyarország panasza". A Querela Hungariae toposz a XVI.–XVII. századi irodalmában*. Debrecen, 1996; BENE Sándor: *Theatrum politicum. Nyilvánosság, közvélemény és irodalom a kora újkorban*. Debrecen, 1999 (ismerteti a régebbi vonatkozó irodalmat).

[25] *A történész szerszámosládája. A jelenkori történeti gondolkodás néhány aspektusa. A „Történelem – társadalomtudományok" konferencia anyagai*. Szerk. SZEKERES András, Budapest, 2002 (Trencsényi Balázs, Szabó Márton, Halmos Károly tanulmányai); TRENCSÉNYI Balázs: *A politika nyelvei. Eszmetörténeti tanulmányok*. Budapest, 2007; vö. BENE Sándor: Politikai nyilvánosságmodellek és politikai diskurzustípusok a kora újkori Magyarországon (Javaslat egy kutatási programra). In *Hatalom és kultúra. Az V. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus (Jyväskylä, 2001. augusztus 6–10.) előadásai*. 1. köt. Szerk. JANKOVITS József – NYERGES Judit. Budapest, 2004, 9–34 (többek között ismerteti a vonatkozó irodalmat és a kutatási projekteket).

Nem véletlenül összpontosítok a módszerekre. Az a véleményem ugyanis, hogy amit ma érdemes felszínre hoznunk Hopp Lajos lengyel-magyar témában írt munkásságából, az kutatási tárgya és érdeklődési köre, amely az általa felvetett témák hátterét alkotja. A részletekre kiterjedő interpretációk és megállapítások tekintetében a történettudomány kétségkívül előrelépett.[26] Hopp kutatásait elsősorban a közép-kelet-európai eszme- és fogalomtörténet terén aknázhatjuk ki alkotó módon. A kutatási szükségletek, amiket felsorolt, ma sem változtak; aktualitásuk mellett érvel többek között Trencsényi Balázs is.[27] Ez a cél a regionális komparatisztika és a közép-európai, tehát (de nem kizárólag) lengyel-magyar kontextusban is szemlélt fogalomtörténet. Továbbra sem rendelkezünk a politikai szókészletre, fogalomtörténetre és politikai eszmetörténetre vonatkozó hasonló kutatási eredményekkel a kora-újkori lengyel-magyar kapcsolatok terén. Ehhez ma már nélkülözhetetlennek bizonyulnak a Nyugat-Európában az utóbbi néhány évtizedben kifejlesztett módszerek – a történelmi szemantika, a német *Begriffsgeschichte*, az angolszász ún. cambridge-i iskola és a francia mentalitás- és diskurzustörténeti hagyomány, de kísérletet kell tennünk arra is, hogy közös nevezőre hozzuk ezeket a meglehetősen különböző kutatási álláspontokat.[28] Hopp munkásságának a felidézése azért tűnik megalapozottnak, mert az utóbbi években mind Magyarországon, mind Lengyelországban egyre növekszik a kutatók érdeklődése a társadalmi-politikai fogalmak ill. a 16–17. századi politikai nyelv és politikai terminológia iránt.[29]

Hopp Lajos értekezésének részletét azért publikáljuk, hogy kiegészíthessük nyomtatásban már megjelent műveit. Bizonyos, hogy a szerző nem szándékozott ilyen formában közreadni munkáját. Annál jobb okunk van rá, hogy a mai nappal csupán a szöveg egy részletét – az összefoglalását – adjuk ki. Igaz ugyan, hogy a benne foglalt gondolatok egy része (a 16. század végére és a 17. század elejére vonatkozó következtetések) már megtalálható a szerző élete végén megjelent két monográfiában.[30] A kéziratban maradt értekezés végkövetkeztetései azonban

[26] Vö. pl. Gebei Sándor: *Az erdélyi fejedelmek és a lengyel királyválasztások*. Szeged, 2007; Uő: *Tanulmányok az erdélyi-lengyel kapcsolatok történetéből (16.–17. század)*. Eger, 2001; Horn Ildikó: *Báthory András*. Budapest, 2002.

[27] Trencsényi Balázs: *A politika nyelvei*, 44 és kk.

[28] A probléma ismertetése, szakirodalom: Trencsényi Balázs: Conceptual History and Political Languages. On the Central-European Adaptation of the Contextualist-Conceptualist Methodologies of Intellectual History. In *Prague Perspectives (I). The History of East Central Europe and Russia*. Ed. Petr Roubal – Václav Veber, Prague, 2004, 142–163 valamint a 25. jegyzetben idézett irodalom.

[29] Vö. 25. és 28. jegyzet; *Łacina jako język elit*. Red. Jerzy Axer, Warszawa, 2004; Ewa Bem-Wiśniewska: *Funkcjonowanie nazwy „Polska" w języku czasów nowożytnych (1530–1795)*. Warszawa, 1998; Uő: Wizja Rzeczpospolitej w epoce staropolskiej. Od historii języka do historii kultury. In *Rzeczpospolita w XVI–XVII wieku. Państwo czy wspólnota?* Red. Bogusław Dybaś – Paweł Hanczewski – Tomasz Kempa, Toruń, 2007, 11–42; Anna Grześkowiak-Krwawicz: *Regina libertas. Wolność w polskiej myśli politycznej XVIII wieku*. Gdańsk, 2006.

[30] Hopp Lajos – Jan Ślaski: *A magyar-lengyel múltszemlélet előzményei*; Hopp Lajos: *Az „antemurale" és „conformitas" humanista eszméje*.

lehetővé teszik, hogy kiegészíthessük a kutatónak a lengyel-magyar kapcsolatok történetéről, az „örök barátságról" alkotott képét. Így némileg valóra válthatjuk a szerzőnek azt az elhatározását is, hogy összefoglaló módon tekintse át a lengyel és a magyar történelem politikai kultúráját és fogalomtörténetét. Mindenekelőtt azonban Hopp Lajos itt közölt gondolatai felkelthetik érdeklődésünket vizsgálódásainak tárgya iránt, és elgondolkoztathatnak afelől, hogyan, milyen irányban, milyen módszertani segédeszközökkel folytathatjuk kutatásait.

POLISH-HUNGARIAN RELATIONS IN THE 16TH AND 17TH CENTURIES IN LAJOS HOPP RESEARCH

Abstract

The author presents scholarly achievements of a Hungarian literary historian, Lajos Hopp (1927–1996), devoted to Polish-Hungarian relations. It is a commentary to a fragment (conclusions) of Hopp's unedited work published in the present issue of *Barok*, entitled "Changes of Polish-Hungarian ideas and traditions in the first half of the 17th century". The study is kept in the Gyula Illyés Archive at the Institute of Literary Scholarship of the Hungarian Academy of Sciences in Budapest. It is an expanded and revised version of a dissertation entitled "Changes of Polish-Hungarian ideas and traditions in Baroque court literature" submitted by Hopp in 1987 to be awarded doctorate by the Hungarian Academy of Sciences.

The presented fragment exemplifies the whole of Hopp research into Polish-Hungarian relations in which he emphasised the endurance and changes of traditions of: "everlasting friendship", "friendly relations" and the idea of bulwark in both the cultures from the late Middle Ages to the 18th century.

Some of the thoughts were presented in Hopp's monographs published in print. The discussed text refers to the period from the end of the 16th century (from Stephen Báthory's death in 1586) to 1648 (the death of Wladyslaw IV Vasa, George [György] I Rákóczi). As Hopp says, at that time the Polish-Lithuanian Commonwealth and Transylvania drifted apart politically due to, in his opinion, increasing religious differences and successes of the counterreformation in the Commonwealth, as well as political alliances of Sigismund III Vasa. The change came during the reign of Wladyslaw IV Vasa, when George I Rákóczi devised plans to acquire the Polish crown.

The author debates the significance of Hopp's research. His statements about social conditioning of the sphere of idea (its "social basis") and Marxising interpretations, although moderated with time, seem to be outdated now. In his reasoning, Hopp departed from the approach characteristic of literary historians (research on *topoi*, metaphors, rhetoric), and got closer to interdisciplinary understood history of ideas (history of concepts) and "classic" political history. This found its expression in his source base, too, which included also texts related to political practice. It was valuable that he included the history of ideas into his research on political relations. A reconstruction of Hopp's methods causes difficulties – his language was complicated and he did not formulate his methodological assumptions or concepts used (for instance, a "historico-cultural form of consciousness" or "consciousness of community", etc.). The reception of his research outside Hungary was hampered by lack of translations. In the author's opinion, what is worth to emphasise in Hopp's achievements related to Polish-Hungarian themes is the subject of his research – comparative studies in the history of political ideas and concepts in Central Eastern Europe. In recent years similar postulates were formulated by Hungarian scholars due to the reception of current trends in Western historiography. Some signs of interest in the language of politics and history of concepts are to be seen also in Poland. It seems sound, therefore, to refer in this context to Lajos Hopp's research that could prompt us to reflect on possibilities and methodological form of its continuation.